

САМОУПРАВЉАЊЕ И НЕПОСРЕДНО ПРАВО ГЛАСА

I — 1. Проучавање изборног система, макар и у најкраћим цртама, показује сву сложеност овог проблема.

Привидно, утврђивање изборног система представља само технички проблем, који би се, овако окарактерисан, сводио на утврђивање облика или начина на који ће бити распоређена посланичка места. Сагласно томе, успостављени су различити методи: већински, пропорционално представништво, мешовити систем и слично.

Међутим, у стварности прихватање једног или другог врши се у сагласности са одговарајућом политиком. Зато би се могло рећи да је у вези са утврђивањем изборног система централно питање пракса, односно два проблема које пракса на најразличитије начине решава сагласно многим факторима у друштву. Прво, у којој мери они који су изабрани заиста представљају вољу и идеју бирача и друго, у којој мери је слика јавности и јавног мишљења изражена на изборима.

То са своје стране отвара даље проблеме. Пре свега питање политичких слобода грађана кроз које се у највећој мери изражава могућност однемогућност грађана да управљају земљом.

2. Учешће грађана може бити различитог обима и интензитета: јаче или слабије, уже или шире. Оно може бити и само посредно, на тај начин што грађани бирају своје представнике који ће у њихово име контролисати владу и доношење закона, као што се то ради у представничким системима (што је и код нас случај); њихово учешће може бити и непосредно (што је такође код нас изражено). Још је Сјејес не само запазио могућност различитих облика учешћа грађана у управљању, већ је дао извесну оцену тог учешћа. "Грађани могу поклонити своје поверење неколицини између себе; не отуђујући своја права они само преносе њихово вршење; у општој је користи то што они бирају представнике, способније од њих самих да нађу општи интерес, и да у том смислу тумаче њихову вољу. Други начин да грађани врше своје право у стварању закона јесте да лично, непосредно учествују у њиховој изради. То непосредно учествовање карактерише праву демократију; посредно учествовање карактерише представничку владу" (1).

Међутим и представничка влада може бити допуњена извесним елементима непосредне демократије, као што су референдум, народна иницијатива, и код нас, зборови бирача, зборови радних људи и сл. што је у ствари полу-непосредна или полудиректна владавина. То су само неки од могућих основних типова док у стварности има безброј нијанси у степену учешћа грађана у управљању. На питање у којој ће мери и у ком обиму

(1) Siéyes, Archives parl., 1-ere serie, t. VIII, c. 592.

грађани учествовати у власти и управљању, свако време и свака средина давала је различит одговор у зависности од многобројних услова почев од оних чији се узроци налазе у друштвено економским основама датог друштва у датом времену па до класних, политичких, партијских и других односа и међусобних утицаја. На овај проблем није могуће унапред дати одређени одговор на основу било каквих теоријских поставки. Ово је пре свега друштвени и политички проблем чије решење зависи од стања и односа друштвених снага у једној земљи, али који има својих дубоких међусобних реперкусија и на изборни систем. Због тога је проблем изборности чланова највишег органа власти један од суштинских проблема везаних за изборни систем.

3. Још је буржоаска револуција поставила питање представничког система, одн. избора представничких органа. Шта више, супротности грађанског друштва, а посебно сукоб буржоаске класе са пролетаријатом, нису дозвољавале да се ова установа окамени и остане у оном облику у коме се појавила. Однос класних снага и конкретно стање друштвено економских односа у појединим земљама условили су стварање низа варијанти и отворили низ проблема: проблем активног и пасивног изборног права, проблем изборних јединица, бирачких спискова, верификације мандата, проблем посланичких права и њиховог правног односа према бирачима.

Посебно је питање демократичности правног система уопште, и изборног система посебно, у буржоаским системима. Право се у целини мистифицира а нарочито установа народног представништва. Избори за народно представништво треба да послуже стварању илузије код повлашћене класе да и она учествује у формирању и вршењу власти у једнакој мери као и владајућа класа и равноправно са њом.

Класни сукоб који је латентни пратилац буржоаске државе нарочито се, у разним видовима, испољава у време припремања и одржавања избора. Избори су, несумњиво, најбољи моменат за одмеравање класних снага. Од резултата избора у многоме зависи и класна и партијска структура изабраног представништва, због чега је изборни систем, тј. варијанта која се у датом моменту употребљава од необичне важности. Још већу важност има изборни систем који делује у условима политичке, класне и националне разједињености и разноврсности. У оваквим случајевима долази поводом избора и у самом парламенту до сукоба буржоазије појединих нација, нарочито ако су поједина уједињена подручја на различитом ступњу економског развитака и са неједнаком друштвенополитичком традицијом. (2)

Код проучавања изборних система буржоаска правна и политичка наука даје најбољу потврду класног карактера бирачког права. Дилема у којој се налази буржоаска правна теорија да ли је бирачко право лично право или јавна служба, тј. функција, указује да овако постављање питања долази као последица примене бирачког права у пракси. Кроз праксу, а буржоазија обилује у томе, бирачко право примењено као инструмент остваривања народног суверенитета, носи у себи као логичну нужност примену општег права гласа. Са применом општег права гласа проширује се политички утицај маса, настају промене у класним односима. Помоћу општег права

(2) Види: Б. Чулић, Скупштински изборни систем, докт. теза, Згб, 1965.

гласа могу се вршити промене и у самом друштвеном систему што свакако није крајњи циљ буржоазије. „Зар није дужност буржоазије да право гласа регулише тако да оно хоће оно што је разумно, тј. њено господство. Зар опште право гласа, стално изнова укидајући постојећу државну власт и изнова је из себе стварајући, не укида сваку стабилност, зар сваког тренутка не доводи у питање све постојеће власти, не уништава сваки ауторитет, не прети да само анархију уздигне до ауторитета?“ (3)

Код проучавања појма и суштине права гласа треба имати у виду да је бирачко право повезано са низом других политичких питања, директно или индиректно. Због тога при анализи и доношењу оцене појединог конкретног изборног система не треба полазити искључиво од прописа изборног закона. Потребно је посматрати и друге комплементарне политичке законе и читав правни систем уопште, његов смисао и циљ који треба да постигне.

Међутим карактер изборног система није одређен једино смислом и суштином изборних и других прописа, већ, такође, што је од необичне важности, праксом органа власти како у процесу остваривања изборних права тако и уопште односа органа власти према грађанима. Једно од централних места овде, свакако, заузима пракса органа унутрашњих послова. Искуство показује да пракса ових органа може одступити од одредаба појединих законских норми, те би једно продубљено разматрање неопходно морало ово узети у обзир.

С обзиром на то да је изборни систем у буржоаским земљама, као и право уопште, само инструмент буржоаске класе за санкционисање стварно неравноправних односа уз истовремено давање вида законитости, то и борба за напредни изборни систем носи у себи елементе борбе за стварну равноправност и једнакост људи — што је у највећем броју случајева илузорно с обзиром на познате противуречности буржоаског система. Сваки изборни систем одраз је одређене политичке климе и одређених друштвено економских односа. Одлучујуће друштвене снаге по правилу поступају пристрасно при конципирању тог система, јер су свесне да помоћу тог система остварују своју доминацију. Као и право, тако и изборни систем има свој одређени класни, а некад и партијски значај — због чега је изборни систем један од значајних инструментарија у склопу класне владавине.

4. У социјалистичком друштвеном и политичком систему проблем се поставља на свој начин слично и различито од овога. Буржоаски политички системи у тежњи да садрже буржоаску класну владавину формирају изборне системе који ће одговарати томе циљу. Напредне снаге тога друштва боре се и за мењање оних одредби изборног система које им спречавају могућност да учествују у формирању и вршењу власти. Борба се овде води за измену политичког, па и самог друштвеног система. Међутим у земљама у којима се све више остварује социјалистички друштвено политички систем, терен је нешто сужен. Нема потребе за постављањем циљева као што је то случај у буржоаским системима, који су елементарни са гледишта опште људских и друштвених права, као што је опште право гласа, непосредно право гласа, једнако право гласа и т. сл. Јер то су права која су

(3) К. Маркс, Класне борбе у Француској, Вгд, Култура, 1958, с. 144.

иманентна социјалистичком политичком систему, социјалистичкој демократији, која је у својој суштини непосредна и самоуправна демократија. Стога се у овим системима ради још само о потреби одбацивања и оних прикривених облика посредовања људи — самоуправљача према својим представничким институцијама. Борба за учвршћење и стварно реализовање нпр. општег или непосредног права гласа, има смисао савлађивања процеса алијенације који је започет са друштвеним самоуправљањем. У процесу интеграције наших друштвено политичких заједница као самоуправних економских и политичких целина, принципи општости и непосредности у гласању налазе се у тежишту проблема демократизације целокупног политичког система. Нарочито принцип непосредности, који произилази и у основи је самоуправног права грађана, не трпи никакво посредовање и заобилажење појединаца па ни у процесу афирмације његове политичке личности као дела његовог људског бића и члана друштвене заједнице.

II. 1. У античком свету вршени су избори али су они у систему античке демократије имали други значај. Античка демократија као непосредна демократија састојала се у непосредном доношењу одлука од стране оних који су имали право гласа, који су сматрани слободним грађанима. Она је тежила да омогући учешће свих грађана у процесу доношења одлука, као и да збрише разлику између оних који владају и оних којима се да. Сматрало се да само непосредно одлучивање представља стварну демократију. Ту идеју развија и Русо сматрајући да се народни суверенитет не може делегирати и да је свака делегација у остваривању у ствари алијенација.

У Античкој демократији радо се примењивао један други систем приликом избора високих функционера — тзв. „избор на срећу“. Овакав систем третиран је као пуно остварење демократије, јер је свима давао исте шансе да постану функционери. Међу буржоаским теоретичарима има протагониста ових мишљења и данас.

Принцип расподеле функција такође је био битан елемент изборног система античког времена. Сматрало се да сваки грађанин треба макар једном у животу да дође до неке од функција што омогућава приближавање владајућих и оних којима се влада. Начин да се ово оствари било је умножавање управљачког апарата до крајњих граница, а са друге стране и ограничење трајања мандата на кратак рок, са честом забраном обнављања мандата. (4)

Међутим стварањем теорије о националном представништву питање изборног система се уздиже у први план. Три су разлога, између осталих, који у модерном друштву онемогућавају примену непосредне демократије

(4) Избор путем коцке, каже Монтескије, у природи је демократије. Слажем се, но како то треба образложити? — „Коцка, наставља он — облике избора који никога не вређа: она свакоме грађанину оставља прилично велику наду да ће послужити отаџбини. — То нису стварни разлози. Ако се обрати пажња на то да је избор носилаца власти ствар владе а не суверенитета, видеће се зашто је коцка више у природи демократије, у којој је државна управа утолико боља уколико су њени акти малобројнији... Избори путем коцке имали би мало незгода у правој демократији, у којој је све једнако колико по обичајима и талентима толико и по начелима и по богатству, па би било све једно какав је избор... Ж. Ж. Русо, Друштвени уговор, Просвета, Бгд, 1949, с. 84.

у античком смислу, а тиме и њихову концепцију о месту избора у систему демократије: 1. бројност и величина модерне државе; 2. борба за егзистенцију у систему капиталистичке производње која највећем броју грађана онемогућава бављење било којим другим послом, а поготову политиком; 3. страх од маса и тенденције да се представничке институције које доносе најважније политичке и економске одлуке у највећој могућој мери одвоје од народа.

Избори тек од XIX в. почињу да бивају елеменат политичког система. Од тога доба су демократија и избори тесно повезани и борба за демократске идеје се испољава кроз борбу за опште право гласа.

Овај век представља етапу у којој изборни проблеми почињу да бивају један од битних фактора политичког организовања друштва. Буржоаски политички систем конституише се као облик представничке демократије што повећава утицај самих избора. Избори све више добијају вид механизма који је изванредно користан за формирање одговарајућег типа представничких институција. У овом веку борба за демократске идеје спојила се са борбом за опште право гласа: демократија и избори су постали тесно повезани — у стварности далеко више него и у самој теорији. Ово је једна од опште противуречних констатација у анализи проблема избора, места и улоге који избори добијају у систему демократије. Добија се утисак да демократија и избори измењују места по своме значају, иако се то изричито не тврди. Пракса остваривања буржоаске демократије дала је до те мере важност изборима да су они постали основна преокупација буржоаске теорије. Тако избори постају централни проблем политичке борбе.

Демократија нормално тежи општем праву гласа, али ова чињеница је дуго изгледала опасна оним друштвеним групама чије би политичке прерогативе или економске привилегије биле угрожене влашћу која је на овај начин дала народним масама.

У већини земаља опште право гласа није било одмах успостављено већ је вршено ограничавање које је правдано различитим теоријама, нпр.: теорија о изборима као функцији и теорија о изборима као праву. Те две теорије биле су предмет живих дискусија данас већ превазиђених (5).

2. Демократија и опште право гласа прогресивно су у току XIX в. постали облици власти третирано као легитимни од већине људи. Због тога су покушаји супротстављања развиту општег права гласа вршени прикривеним средствима. У том смислу су теорија националног суверенитета и извесна техничка процедура коришћени за ограничавање права гласа. Право гласа се почиње да ограничава цензусима различитих облика тзв. класичним: по месту боравка, имовинском стању, полу, образовању, раси, припадништву разним политичким, војним и другим организацијама, као и неким другим, савременијим, па тиме и теже уочљивим облицима: различити облици посредног гласања.

Метод бирања извесних функционера широко је употребљен у модерном праву и држави. Најзначајнија је њихова примена у представничком режиму, где се избором одређују чланови законодавног тела. Али је

(5) M. Duverger, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Presses universitaires de France, Paris, 1955, p. 78 etc.

могуће да и носиоци извршне власти буду бирани (нпр. председник САД). Скоро у свим државама постоје избори за самоуправна тела а негде се избором одређују и судије. Дакле, изборни поступак се употребљава за безмало све државне функције. Међутим треба правити разлику између тих разноврсних примена. Значење избора и њихова примена нису свуда исти, као што није исти ни смисао самих избора у свим системима. Избори свуда имају заједничко једно, а то је што избори имају смисао једног поступка, једне технике, која се из разних разлога у датом тренутку сматра најпогоднијим начином за одређивање извесних функционера. Осим овога избори имају један још значајнији заједнички смисао а то је да они с обзиром на врсту функција ради којих се примењују, као и с обзиром на састав тела које се бира, јесте значење именованга (одабирање) једног делегата који служи грађанима као реална и до данас највише постигнута могућност да утичу на рад органа власти. Дакле, ово је много значајнији моменат који карактерише изборе него сам метод и начин који избори самим собом значе. Нарочито је овај моменат важан код оних избора којима се бирају функционери који имају карактер народних представника — јер су избори средство којим се отвара могућност грађанима да учествују у управљању, а нарочито у доношењу закона и других одлука, што показује остварени степен демократизације организације власти и њеног отварања према грађанима, тј. степен реално могуће остварене самоуправе.

Представнички систем је општи облик у коме се политичка слобода и демократија развијала, релативно дуго, у модерним државама. У новом веку учешће грађана у управи државом појавило се у облику представничке владавине. То је таква политичка организација у којој сви грађани не учествују у доношењу закона, већ то у њихово име чини један мањи број представника.

Да би извесни грађани могли вршити функцију народних представника потребно је да имају или да се бар сматра да имају поверење својих суграђана. Има више знакова тога поверења, али је несумњиво најбољи онај када грађани сами, непосредно, изаберу своје представнике. У данашњем времену то је најопштија и најлогичнија последица постојања представничке владавине. Разуме се да једна политичка установа сама по себи није никада ни напредна ни назадна. Она почива на оним друштвеним снагама које у датом времену стварно постоје и најјаче су изражене; од њих она добија своју унутрашњу снагу и карактеристике. Ма како била формално замишљена и конструисана политичка институција, њена стварна друштвена садржина увек ће преузети своју стварну улогу.

Са представничким системом нераздно је спојена и његова изборна основа. „Избори су у суштини представничког режима; без избора представнички режим је само фикција“ (6). Али фиктивни представнички режим постојао је и још увек постоји: наследни шефови државе, некадашње скупштине достојанственика, горњи домови са постављеним или наследним члановима још увек у неким установама имају представнички карактер — или фиктивно представништво губи у пракси своју вредност и стварну власт. Међутим, постојање представничких установа без изборне основе, указује

(6) Barthelemy et Deutz, Traite de droit constitutionnel, 1933, p. 89.

на то да представништво није само последица изборног принципа. Оно може постојати независно од њега. То показује да није идеја представништва довела до бирања представника, већ нешто друго, што је било и још данас остало као основни друштвено-политички захтев развитка друштва и демократије. То је идеја политичке слободе и суверености народа, потреба народа да да своју инвестиру бар једном делу својих представника (7). Избором својих представника грађанин осваја све обимније учешће у државној управи, а нарочито када је саставни део изборних принципа и институција опозива. Бирање као метод има данас једну незамењиву вредност, не само зато што је то најбољи начин манифестовања мишљења, већ и зато што се на тај начин спроводи непосредни утицај бирача на управу земље. Јер у избору представника, тј. посланика, одборника, има и више од посредног учешћа народа. У непосредним изборима има и елемената непосредне — самоуправне демократије — који се у сваком правом демократском и социјалистичком политичком систему морају све јаче осећати.

Изборни систем служи установи представништва, али се њена стварна улога не исцрпљује бирањем самих представника. Акт бирања производи још једно дејство: непосредни утицај бирачке воље који се са развојем демократије и самоуправљања све више осећа, тако да бирачко тело постаје политичка власт за себе. Грађанин, појединац, наоружан свим уставним, а нарочито самоуправним правима, сам постаје политички фактор. Политика престаје да му буде туђа и непозната сила пред којом се он одувек прикљанао. Гласање се дакле не своди само на давање поверења једном кандидату, већ се њим изражава одобравање или неодобравање једне политике. Стога избори представљају импулс чија је снага различита у развоју доба и у различитим друштвеним условима, али чији утицај постаје све значајнији у савременим државама.

3. Говорећи о учешћу народа у управи земљом стално се провлачи чињеница да на једној страни постоји владајући апарат који изражава власт, а на другој грађанин, тј. они којима се влада. Ово је реално стање у свима земљама. Диференцијација између владајућих и оних којима се влада извршена је данас у свим модерним земљама и нарочито је видна у земљама буржоаског политичког система. Стога оцена значаја непосредних избора у тим системима често није заснована на фактима јер оно што се дешава у стварности са народном сувереношћу тј. сувереношћу бирача, много више је засновано на форми, на ономе што изгледа споља него што је то стварно у политичком животу. Увиђајући ову противуречност још је Русо констатовао да такво учешће народа у власти има само карактер колаборације и да оно не претпоставља да је бирачко тело највиша власт. Због тога је и изрекао врло песимистичку оцену вредности политике и сумњу у могућност човека да је као власт „савлада“ у Марксовом смислу речи. „Никада није постојала права демократија и никада је неће ни бити... Противно је природном поретку да већи број управља а да мањи број буде управљан“ (8).

(7) Nauriou, Droit constitutionnel, 1929, с. 147.

(8) Ж. Ж. Русо, Друштвени уговор, књ. 3, св. 4.

Чињеница да се људско друштво поделило на владајуће и оне којима се влада још увек не значи да се овај стадијум не може превазићи. Истина је да се процес освајања непосредне демократије у коме ће „бирачко тело“ бити највиша власт одвија споро. Још и данас најчешће, „треба имати много маште, треба затворити очи и запушити уши па говорити о вољи народа, слободно и јасно израженој његовим гласовима“ (9). О суверености народа може се говорити само утолико што је опште признато да се у његово име и у његову корист власт врши. Другим речима народу припада само својина, али не и вршење власти. Ко је стварно врши, питање је посебног карактера и предмет једне посебне студије јер је то врло сложен проблем, али и сложен механизам. Постоје мишљења да је ово лавиринт из кога нема излаза, одн. да није могуће открити стварне управљаче државе (10).

Лењиново поимање овога проблема је јасно: „Без представничких установа не може се замислити демократија, чак ни пролетерска. Услед тога потребне су и треба их сачувати у социјалистичком друштву а укинути оне преко којих се принцип представништва користи за укидање, ограничавање и ликвидацију народног суверенитета... Представничке институције остају, али парламентаризма који доводи до развијања законодавне и извршне функције као привилегованог положаја за депутате, не може бити“ (11).

Тачно је да више чинилаца суделује у управљању и често се примећује интерпенетрација тих елемената. Али остаје чињеница да је право грађана да изаберу своје представнике један од фактора демократизације политичког система и вођења државних послова. Друштвено самоуправљање доказује да се и у области још увек постојеће политичке власти иде ка све јачем непосредном учествовању грађана у управљању. Несумњиво је да учествовање путем избора макар и непосредних, нема карактер најјаче власти јер су и они још увек трансмисија и самим собом посредник између човека и власти. Ово само указује на то да треба смањити елементе посредништва и ићи и на овом пољу логиком самоуправљања.

4. Јавно мњење се јавља као важан политички фактор који делује на изборе, а на резултате избора може некада имати и одлучујући утицај. С обзиром на интенције социјалистичког друштвеног система о потврђивању личности сваког човека, што се највидније изражава кроз институцију друштвеног самоуправљања, јавно мњење постаје фактор који покреће демократски механизам у скупу мишљења свесних, просвећених и обавештених група и појединаца. На овај начин колективно јавно мњење омогућава да непосредно мишљење појединаца дође до изражаја и постане, у институцији која га формира, његов основни облик. Сам чин избора, а техника избора још евидентније, на недовољно потпун начин рефлектује снагу и утицај јавног мњења, тј. појединаца као чланова друштвене заједнице. Ово може имати утицаја и на изборни резултат као крајњи и завршни чин једног процеса у коме се огледа снага и утицај човека као носиоца политичких и других самоуправних права који му служе за оства-

(9) G. Geze, *Le Dogme de la volonte nationale et la tehnique politique*, *Revue de Droit public*, 1927, с. 166.

(10) X. Ласки, *Полигичка граматика*, књ. I, гл. 2.

(11) В. И. Лењин, *дела т. XXV*, с. 396, IV издање, на руском.

ривање својих интереса. У склопу дате друштвено политичке констелације уз постојање политичких и друштвених организација, јавно мњење може најдоследније испољавати социјалистичке тенденције кроз истовремено развијање свести и иницијативе појединаца.

Могућност расцепа између представничког тела и грађана у времену између избора, није тако редак случај у данашњем времену. Јавно мњење је индикатор схватања и погледа грађана на поједине проблеме, што чини један елемент у повезивању бирача са представничким телом са једне стране, као и могућност утицаја грађана на рад и делатност представничког тела, што проширује демократичност политичког система уопште и ствара перспективу грађанину о његовим могућностима да буде иницијатор и креатор политике, са друге стране. Ово чини грађанина активним чланом друштвене заједнице. Самоуправни принципи, од којих је непосредно право избора својих представника једно од основних, чини да класична примедба Русоа против представничког режима по коме народ ту влада само у тренутку избора, постаје све мање тачна. Што значи да се све више остварује Марксова идеја о самоуправљању тј. самоодређењу народа, која претпоставља све непосредније учешће сваког појединца у друштвеним пословима па и у политици као својеврсном виду друштвеног рада.

III — 1. Представнички систем, одн. представништво показује тенденцију све шире и интензивније интеграције грађана и власти, али је оно само основна, почетна фаза развоја. Осим што на један општи начин показује колико је власт ограничена одоздо, оно још увек не показује ко је стварно ограничава и како. Осим тога представнички систем, одн. представништво може бити име за различите, по карактеру и суштини, политичке институције, али основно што га карактерише су избори, непосредни, који су све више израз самоуправности, тог највећег степена демократизације политичког живота једне земље. Такви избори су основа социјалистичког политичког система, адекватни решењу усвојеном у управљању економским, социјалним, културним, здравственим и другим пословима. Само овакав облик одабирања кадрова за управљачке функције може употпунити и ојачати хомогеност целокупног друштвено-политичког система. Уређење изборног система на основама непосредности бирања, обим бирачког тела, однос бирача према изабранима, показују обим и интензитет учествовања грађана у управи општим и заједничким пословима, степен остварења самоуправности.

2. Са променом својинских односа (стварање социјалистичке друштвене својине) из основа се мења суштина и карактер изборног система, а посебно система представљања. То претпоставља да се демократски изборни принципи не само постављају већ и примењују организацијом избора на најширој демократској основи. Велики утицај на ново створену друштвено-политичку ситуацију и односе чине нови облици демократских економских односа који имају за последицу промене у самој организационој структури политичког система. У овом систему нужно се мења улога и значај појединца, човека и грађанина у друштву. Али оно што је најбитније јесте промењено место и улога саме државе.

Анализа основних демократских елемената изборног система, опште право гласа нпр., показује да је оно опште не само по својој унутрашњој садржини већ и по свом конкретном изражају. Сви елементи помоћу којих се изражава и остварује опште право гласа показују да је оно проширено до својих крајњих граница. Са укључењем жена и омладине (почев од 18 г. живота), без искључења војске, и отклањањем сваке дискриминације у погледу народности, расе и вероисповести, разлике у школском и имовинском цензусу или цензусу због становања на одређеној територији — бирачко право је знатно проширено.

Што се тиче непосредног права гласа које по своме оригинарном значењу омогућава да бирачи сами, без икаквих посредника бирају своје представнике, оно је заступљено и у нашем изборном систему и треба у потпуности да добије своје одговарајуће право и демократско место. Ово право одговара оној основној намени коју бирачко право треба да има у избору политичких представничких органа — да оствари принцип суверенитета радног човека. Као конститутивни елемент овога права истиче се улога личности као бирача. Полазећи од тога да се бирачким правом, а посебно непосредним правом гласа, тежи активизацији личности у политичком животу — нужно се долази до принципа непосредности. (12) У сваком другом случају кад се жели да умањи улог личности у изражавању личне политичке воље која је део опште воље којом се изражава политички појам суверенитета радног народа — иде се ка напуштању принципа непосредности. Принцип непосредног гласања је дакле у логичној вези са остваривањем принципа суверенитета радног народа, тј. његовим најпотпунијим изразом — правом самоуправљања. Напуштањем овог принципа у суштини се напушта основни принцип права самоуправљања на коме се заснива целокупни политички и друштвени механизам.

Како право гласа, као основно лично политичко право бирача, изражава демократски начин формирања политичких представничких органа његову основу чини непосредно гласање. Принцип непосредности има више импликација; једна од њих свакако за наш систем врло значајна јесте у томе што он чини брану против свих облика доминирања политичке и друге хијерархије. Ово нарavno не треба сматрати апсолутним. Остаје, међутим чињеница да свако удаљавање бирача од принципа непосредности у гласању удаљује бирача од основног својства бирачког права. Посредност у гласању је израз ограничења демократије — сужава се демократска форма испољавања бирачког права а долази до јачег испољавања техничке операције у изборном систему. Изборни систем постаје тада постепено инструмент одређених политичких снага, а не механизам помоћу кога ће се утицати на формирање политичке организације државе, њен рад и развој. Овде не треба априори схватити да принцип непосредног права гласа истовремено и аутоматски значи највиши степен остваривања демократије. Напротив, само уз друге, нашем систему већ познате принципе непосредне и самоуправне демократије — смењивост, реизборност, јавност у раду и сл. — он може имати свој пуни демократски смисао.

(12) У овом смислу је врло користан чланак С. Милославлевског. Проблеми изборног система, Гледиста, Бгд., бр. 4, 1966.

С обзиром на још увек постојећи елеменат „државности“ у нашем политичком и друштвеном систему, што се изражава кроз постојање класичних представничких тела (тзв. политичка већа у скупштинама почев од савезне па до општинске) принцип непосредности није изгубио ништа од своје политичке и друштвене актуелности. Маркс је свакако на ово мислио када је говорио о праву гласа и захтевао да се оно не замени „хијерархијском инвеституром“ (13). Према томе непосредно изборно право остаје основна демократска институција једне земље у систему технике формирања политичких представничких тела. У нашем систему, у оквиру институције самоуправљања, овај принцип не само да је у сагласности са различитим облицима непосредне демократије, већ је један од пожељних и чврстих инструмената за превазилажење противуречности које постоје између државе и њеног смисла као политичке организације и радног човека као самоуправљача.

Човек је до данас у изборном процесу врло мало био његов стварни носилац. Био је ограничен низом осуђујућих фактора. Социјализам и непосредна демократија пак захтевају изричито да грађанин то постане у пуној мери. Шта више место грађанина у изборном процесу представља мерило демократичности друштва. До данас, из објективних разлога, ни социјалистички системи нису ово до краја остварили.

Др Павле Ристић

R É S U M É

L'autogestion et le droit de vote direct

L'étude du système électoral fait ressortir toute la complexité de ce problème constitutionnel et politique. En apparence le système électoral ne représente qu'un problème juridico-constitutionnel et technique. Cependant, en réalité sa détermination est effectuée en conformité avec la politique correspondante, ce qui est en relation très étroite avec la pratique établie.

Le caractère du système électoral n'est pas déterminé seulement par le sens et la substance des prescriptions électorales et des autres prescriptions, mais surtout par la pratique des organes du pouvoir tant dans le processus de la réalisation des droits électoraux que dans les rapports des organes du pouvoir envers les citoyens en général.

Les libertés politiques des citoyens, la publicité de l'activité des organes du pouvoir et des autres institutions, l'opinion publique sont liées dans la plus large mesure au système électoral et elles font ressortir la possibilité c'est à dire l'impossibilité des citoyens de diriger le pays.

Chaque système électoral est le reflet d'un climat politique déterminé et des rapports socio-politiques déterminés. Les forces sociales décisives agissent, en règle générale, avec partialité, en établissant les fondements de ce système, car elles sont conscientes qu'au moyen de ce système elles réalisent leur domination. Comme le droit le système électoral a son importance de

(13) К. Маркс, Грађански рат у Француској, Култура, Бгд, 1947, с. 63.

classe déterminée et parfois son importance de parti — c'est pourquoi le système électoral est un des instruments important dans le cadre du gouvernement de classe et il forme partie intégrante — dont l'importance n'est pas négligeable — du système politique en général.

Etant donné que le système électoral dans les pays bourgeois, comme le droit en général, n'est qu'un instrument de la classe bourgeoise pour le sanctionnement des rapports qui sont en réalité inégaux en droit en y donnant simultanément l'apparence de la légalité, il s'ensuit que la lutte pour un système électoral progressiste est imprégnée d'éléments de la lutte politique pour l'égalité des hommes — ce qui est dans la plupart des cas illusoire en considération des contradictions bien connues du système bourgeois.

Un des aspects fondamental du caractère démocratique du système électoral est incontestablement le principe du suffrage direct. Tout éloignement de l'électeur de ce principe l'éloigne en même temps de sa qualité fondamentale en tant que citoyen, en tant qu'homme qui élit et qui a sa volonté et sa conscience politique.

Le suffrage indirect est en réalité l'expression de la restriction de la démocratie et le système électoral devient alors progressivement l'instrument des forces politiques déterminées, et non point le mécanisme qui exercera son influence sur la formation de l'organisation politique de l'Etat, sur son activité et son développement.

En égard que l'élément du »caractère d'Etat« dans notre système politique et social est toujours présent, ce qui s'exprime aussi à travers l'existence des corps représentatifs classiques (les conseils politiques dans toute les assemblées, depuis l'Assemblée fédérale jusqu'à l'assemblée communale) le principe du suffrage direct n'a rien perdu de son actualité politique et sociale. C'est à cela que Marx a pensé en parlant du droit de vote lorsqu'il exigeait qu'ils soit remplacé par »l'investiture hiérarchique«. Par conséquent, le droit de vote direct reste toujours l'institution démocratique fondamentale d'un pays dans le système de la technique de la formation des corps représentatifs politiques. Dans notre système avec l'institution fondamentale de l'autogestion, ce principe est non seulement en conformité avec les différentes formes de la démocratie directe, mais c'est aussi un des principes désiré et solide pour le dépassent des contradictions qui existent entre l'Etat et son esprit en tant qu'organisation politique et l'homme travailleur en tant qu'autogérant.

L'homme était dans le système électoral et son processus très peu son facteur réel. Il était limité par de nombreux facteurs d'aliénation. Le socialisme et la démocratie directe exigent pourtant expressément que le citoyen devienne ce facteur réel dans toute sa mesure. De plus, la place du citoyen dans le processus électoral représente le critère du caractère démocratique de la société.